

Nuclear Programmes in the Middle East – In the Shadow of Iran, The International Institute for Strategic Studies, London, 2008, 172 pages.

נועם אופיר

מעט מאוד סוגיות אסטרטגיות בינלאומיות זוכות לעיסוק פוליטי, ביטחוני, אקדמי ותקשורתי בהיקף לו זוכה סוגיית תוכנית הגרעין האיראני וחירתה של איראן לרכוש יכולת גרעין צבאית. מרבית המחקר בנושא מתמקד בסוגיות כמו מאפייני התוכנית האיראנית, הדרכים המדיניות והצבאיות לעצור אותה או לסכלה והשלכותיה על המערכת הבינלאומית בכלל, וישראל בפרט. לאחרונה אף החלו להופיע מחקרים שעוסקים באפשרות של כישלון המאמצים לעצור את התגרענות איראן והצורך להיערך לאפשרות שזו תצליח במאמציה להשיג יכולת גרעינית צבאית.

גם האפשרות שמדינות נוספות במזרח התיכון ובמפרץ הפרסי תלכנה בעקבות איראן – ואולי בגללה – וינסו לרכוש יכולת גרעינית היא סוגיה מטרידה. רבים מתייחסים לנושא זה בצורה כמעט דטרמיניסטית ומדברים על אפקט דומינו בלתי נמנע שיביא מדינות כמו מצרים, תורכיה ואולי אף ערב הסעודית למהר ולנסות לרכוש יכולת גרעינית עצמאית כמענה – בעיקר מבחינה תדמיתית – אזורית – לנשק הגרעיני האיראני. ההשלכות של תפוצה גרעינית בלתי מבוקרת באזור יכולות להיות משמעותיות ביותר. כך לדוגמה, הנטייה המקובלת היא לראות במצב כזה, שבו למספר גדול של מדינות, חלקן בעלות משטר לא יציב, תהיה יכולת גרעינית, מצב שבו יש פוטנציאל גדול יותר לטעויות וקשיים ביכולת להרתיע. אבל, למרות ההשלכות הבעייתיות האלה, הרי שבאופן מפתיע, סוגיית האפשרות של הרחבת התפוצה הגרעינית למדינות נוספות באזור, כתגובה עקיפה או ישירה לתוכנית הגרעין האיראנית, זכתה לעיסוק מחקרי יסודי מועט יחסי. אבל, לאחרונה יצא לאור פרסום חדש בנושא, שמהווה, נכון להיום, את הפרסום האיכותי והמקיף ביותר בנושא. המזכר “Nuclear Programmes in the Middle East – In the Shadow of Iran” שונתב על ידי צוות של המכון הבינלאומי למחקרים אסטרטגיים בלונדון, הוא תוצר של ניסיון לבחון את האפשרות שמדינות

נוספות במזרח התיכון, במפרץ הפרסי ובמגרב תחלטה ליזום תוכנית גרעינית משל עצמן.

צוות המכון, בראשותו של מרק פיצפטרק, אחד המומחים המובילים בעולם בנושא בקרת הנשק, בחר לבחון את הנתיבים השונים שבהם מדינות האזור עשויות לבחור בכדי להשיג יכולת גרעינית, גם אם זו נועדה לצורכי שלום.

המזכר בנוי בצורה של פרופילים של המדינות השונות באזור. בכל אחד מפרקיו סוקרים המחברים את הרקע ההיסטורי של התעניינות המדינה ביכולת גרעינית, באם יש כזה, העיסוק הנוכחי בתחום הגרעיני, ההיבטים הפוליטיים – הפנימיים והבינלאומיים – של ההתעניינות בגרעין וכן הזיקה בין העניין המקומי בגרעין לסוגיה האיראנית.

לצורך הכנת המזכר, ביקר צוות של ה-ISS במדינות האזור השונות ונפגש עם גורמי ממשל ואקדמיה בכדי לדון איתם בסוגיות העומדות בבסיסו. בין השאר קיים הצוות יום עיון משותף עם חוקרי המכון למחקרי ביטחון לאומי בכדי לשמוע על הזווית הישראלית בנושא.

מסיבות מובנות, המדינה הראשונה שמופיעה במזכר היא מצרים, המוגדרת "כחשודה הקבועה" בכל הקשור לעניין בפיתוח יכולת גרעין עצמאית. המחברים מצביעים על העניין המחודש של מצרים בפיתוח תשתית גרעינית אזרחית, אך טוענים כי אין ודאות כי התוכניות הללו אכן תתממשנה בשטח. יחד עם זאת מקבלים המחברים את הטענה כי מבין המדינות השונות באזור, מצרים היא המועמדת המרכזית ללכת בעקבות איראן ולפתח יכולת גרעינית, לרבות כזו בעלת יישומים צבאיים אפשריים. למצרים יש סיבות טובות מדוע לא לעסוק בפיתוח יכולת גרעין צבאית, ובהן ההשפעה הדרמטית הצפויה של צעד כזה על יחסיה עם ארה"ב, אך התגרענותה של איראן, לצד מהלכים בכיוון דומה מצד ערב הסעודית, נטישה אפשרית של מדיניות העמימות הישראלית, כל אלה עשויים, לטענת מחברי המזכר, להביא לשינוי בגישה המצרים השוללת הצטיידות בנשק גרעיני.

מדינות המפרץ השונות הבוחנות בימים אלה מיזמים אפשריים שונים לשיתוף פעולה גרעיני עם מדינות דוגמת צרפת זוכות אף הן לבחינה יסודית במזכר. גם המקרה של סוריה, שתוכניתה הגרעינית החשאית עלתה לכותרות בעקבות התקפה על מתקן חשוד המיוחסת לישראל, בא לידי ביטוי במזכר הכולל ניתוח יסודי של הידוע בפרשה.

לאחר בחינת עיסוקיהן הגרעיניים של מדינות האזור מקדישים המחברים את חלקו האחרון של המזכר לבחינת השלכות האפשריות של תפוצת טכנולוגיה גרעינית לצורכי שלום על הביטחון האזורי. בעוד שתוכנית גרעינית לצורכי אנרגיה אינה מובילה ישירות ליכולת צבאית, הרי שלעניין של מדינות האזור בתוכניות גרעיניות אזרחיות יש גם השלכות ביטחוניות. זאת מאחר וקיימות דרכים מגוונות

לנצל את הידע, הציוד והתוצרים של תוכנית גרעינית אזרחית עבור תוכנית גרעין צבאית חשאית. המזכר של IISS כולל ניתוח של הדרכים השונות שבהם תוכנית גרעינית אזרחית יכולה לסייע לתוכנית צבאית מקבילה. אחת המסקנות המרכזיות היא כי מדינה הנתונה תחת פיקוח של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, ה-IAEA, תתקשה להעביר חומר בקיע מתוכניתה האזרחית לידי תוכנית צבאית מקבילה. לאור זאת, ממליץ המזכר לחזק את משטר הפיקוח של ה-IAEA ולחייב את מדינות האזור לאמץ את "הפרוטוקול הנוסף" של ה-NPT. כן קורא המזכר לעודד שקיפות סביב העיסוק בנושאי גרעין, להגביל מכירת טכנולוגיה גרעינית רגישה ולנסות למנוע העשרה עצמית של חומר בקיע בתמורה להבטחה בינלאומית לאספקה חיצונית של דלק גרעיני. המלצות בולטות נוספות כוללות חיזוק קשרים אזוריים, חתירה לקראת פירוז האזור כולו, והמפרץ הפרסי בפרט, מנשק לא-קונבנציונאלי וחיזוק ההרתעה על בסיס יכולות קונבנציונאליות בלבד. לסיכום, מזכר זה הוא פרסום חשוב בתחום, המספק תמונת מצב עדכנית ורחבה של סוגיית התפוצה הגרעינית במזרח התיכון והשלכותיה האפשריות. גם אנשים שאינם מומחים לנושא הגרעיני עשויים למצוא בו עניין.